

Рябчук О. В.

Поліський національний університет

Разумна К. А.

Поліський національний університет

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена огляду вже наявних у сучасній психологічній літературі способів перекладу лексичних одиниць із термінологічним значенням і їх перекладу українською мовою. У зв'язку зі швидким розвитком сучасних технологій та інтенсивним науковим взаємообміном особливо актуальний переклад наукової термінології, зокрема проблема якісного, точного й адекватного перекладу термінів, які вживаються в галузі психології. Відмінною особливістю текстів психологічної спрямованості є велика кількість термінів і різних словосполучень, переклад яких може викликати низку труднощів. Це пов'язано з тим, що значення термінів складніше, ніж значення загальноживаних слів, оскільки будь-який термін є елементом термінологічної системи як єдності лексичних одиниць, що відображають результат осмислення знань у певній галузі наукової діяльності людини. Професійний переклад психологічної літератури вважається одним із найскладніших. У процесі перекладу англійських психологічних термінів нерідко виникають труднощі, зумовлені характером лексичного запозичення, можливістю множення синонімічних термінів, підбором найбільш вдалого лексичного еквівалента тощо. У сучасній практиці перекладу психологічних термінів з англійської мови українською основним способом залишається використання лексичного еквіваленту. Досить вживаними є способи транскрибування і транслітерації, також більш поширеним стає спосіб адаптивного транскодування. З метою успішного подолання труднощів, які виникають на етапі перекладу, необхідно дотримуватися стратегії, що поєднує аналіз дефініції терміна та вивчення контекстуальних умов його функціонування в англійському психологічному дискурсі.

Ключові слова: переклад, термін, транслітерація, транскрибування, лінгвістичний контекст.

Постановка проблеми. Завдяки відкриттю кордонів та інтенсивному науковому взаємообміну сучасна психологічна наука активно освоює нові для себе системи наукового знання, накопиченого за кордоном. Основним джерелом змін, що вносяться до психологічної системи термінів, виступає англійськомовна психологічна література.

Термінологічна система української мови постійно поповнюється новими термінологічними одиницями в галузі психології. Водночас з'являються нові труднощі, пов'язані з перекладом. Професійний переклад психологічного тексту вважається одним із найскладніших [17]. Так, на перекладацькому етапі часто виникає проблема співвіднесення англійськомовного терміна з уже наявною в національній психології системою понять. Українська психологічна наука, яка має свою власну і досить стійку терміносистему, не завжди виявляється готовою до опису та присвоєння нових понять, запозичених із зарубіжних джерел (це особливо актуально для наукових

публікацій, що спираються на часто оновлювані дані в зарубіжних періодичних виданнях).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням перекладу термінології присвячені праці вітчизняних дослідників, зокрема А. Д'якова [6], М. Зарицького [7], В. Карабана [9], Т. Кияка [10], Т. Панька [16], Е. Скороходько [18], Ф. Циткіної [20] та ін. Особливості психологічної лексики та термінології висвітлювали в дослідженнях В. Андрієвська [1], В. Бялик [4], Л. Веклинець [5], Н. Міщенко [15], О. Пашун [17] та ін., проте питання перекладу англійськомовної психологічної термінології, а саме визначення найбільш ефективних способів перекладу психологічних термінів, які використовуються в англійськомовній літературі, на українську мову залишається недостатньо дослідженим.

Однією із причин, які ускладнюють переклад психологічної термінології, вважається гуманітарний характер психологічної науки, оскільки у процес перекладу запозичених термінів

включаються додаткові процедури, а саме смисловий аналіз вихідного тексту, в якому вони представлені, облік лінгвістичного й екстралінгвістичного контекстів вживання термінів у ньому, ймовірність кількох інтерпретацій термінів у мові-донорі та мові-реципієнті [2, с. 24].

Актуальність дослідження зумовлена постійно зростаючою потребою в якісному, адекватному та максимально точному перекладі англійської термінології та необхідності глибокого дослідження найбільш ефективних способів перекладу англійської психологічної термінології українською мовою.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні труднощів, пов'язаних із перекладом англійськомовних термінів українською мовою, й окресленні найбільш ефективних способів перекладу англійськомовних психологічних термінів українською мовою.

Предметом нашого дослідження є переклад англійськомовної психологічної термінології українською мовою.

Об'єкт дослідження – способи передачі англійськомовних психологічних термінів українською мовою, які виявляються найбільш ефективними.

Термін визначається як лексична одиниця, котра позначає поняття, що належить до певної спеціальної галузі знань або діяльності [3, с. 148].

На відміну від загальної лексики, яка відображає досвід сприйняття і взаємодії предметом, що позначається в повсякденному житті, терміни виникають внаслідок спроб теоретичного осмислення і виявлення сутнісних ознак предмета в рамках певної наукової парадигми. Через це будь-який термін має свою власну дефініцію (тлумачення, пояснення). Склад ознак, котрі входять у зміст терміна, суворо визначений, обмежений і повинен мати однакове значення для всіх людей, що оперують цим терміном, незалежно від їхнього індивідуального досвіду і переконань.

Терміни в мові виникають внаслідок прагнення мови до максимально стислої та точної передачі інформації, яка виключає можливість довільного та суб'єктивного її тлумачення. Значення термінів складніше, ніж значення загальноживаних слів, оскільки будь-який термін є елементом термінологічної системи як єдності лексичних одиниць, що відображають результат осмислення знань у певній галузі наукової діяльності людини. Одна з основних характеристик

терміна – наявність його глибокого взаємозв'язку з іншими термінами [14, с. 19].

У перекладі термінології ключову роль відіграє навик розуміння зв'язку конкретного терміна з іншими елементами термінологічної системи. Звуження або спотворення значення терміна в перекладі негативно позначається на його системній ролі в конкретній галузі знань і в термінологічному описі.

У зв'язку з цим основна вимога до перекладу терміна полягає в точній передачі його змісту з урахуванням особливостей взаємодії термінологічних систем вихідної мови та мови-реципієнта.

У сучасній практиці перекладу психологічних термінів з англійської мови українською основним способом залишається використання лексичного еквіваленту. Водночас досить вживаними є способи транскрибування і транслітерації, також дедалі частіше використовується спосіб адаптивного транскодування, який передбачає практичне транскрибування з адаптацією форми слова у вихідній мові до фонетичної та/або граматичної форми мови-реципієнта [17]. Терміни, запозичені подібним чином, стають дедалі поширенішими та закріплюються в мові.

Під час передачі термінів англійськомовного тексту психологічної направленості українською мовою нерідко виникають труднощі, пов'язані з характером лексичного запозичення, недостатньою увагою до когнітивно-понятійних зв'язків нового слова з раніше запозиченими термінологічними одиницями. Невпорядкованість процесу запозичення часто призводить до того, що у психологічному дискурсі паралельно використовуються кілька варіантів назви одного поняття. Явище множинної відповідності, яке припускає можливість декількох варіантів перекладу однієї й тієї самої термінологічної одиниці, непридатне для досягнення однакового розуміння термінів [13, с. 63].

З метою уникнення множення синонімічних термінів необхідно насамперед з'ясувати, чи є в мові-реципієнті усталений (прийнятий науковим співтовариством) еквівалент такої термінологічної одиниці. У разі, коли такий еквівалент існує, але ще не відображений у словниках, оскільки не всі нові лексичні одиниці одразу ж фіксуються в лексикографічних джерелах, необхідно більш поглиблено вивчити сучасну психологічну літературу, в якій може використовуватися поняття, що позначається цим терміном.

Явище множинної відповідності простежується на прикладі перекладу словосполучення *behavioural intervention* (рис. 1).

Рис. 1. Явище множинної відповідності на прикладі англійськомовного терміна *behavioural intervention*

Перевагою варіанту перекладу за допомогою лексичного еквівалента *корекція поведінки* є прозорість його внутрішньої форми, яка розкриває сутність психологічного поняття, однак цей варіант перекладу (як еквівалент терміна *behavioural intervention*) не набув широкого застосування у психологічній літературі. Це може бути зумовлено тим, що термін *корекція поведінки* в українській мові має досить широке значення і позначає будь-які дії, направлені на зміну поведінки, тоді як англійський термін *behavioural intervention* підкреслює застосування біхевіористського підходу в терапії.

Натомість варіант зі словосполученням *поведінкові втручання* дозволяє передати біхевіористську спрямованість терміна *behavioural intervention*. У перекладі залишається незмінним буквальне значення вихідної лексичної одиниці (такий спосіб перекладу називається калькуванням). Завдяки збереженню внутрішньої форми оригіналу це словосполучення дозволяє передати в перекладі погляд на такий вид терапії як систему заходів, котра передбачає активну участь (втручання) терапевта у зміну поведінки клієнта.

Ще один можливий варіант перекладу – *поведінкова інтервенція* – частково зберігає звукову форму оригіналу, має непрозору внутрішню форму, не орієнтуючи нас на відповідний психологічний термін. Використання словосполучення *поведінкова інтервенція* як українського еквівалента може бути виправданим лише в тому разі, коли необхідно наголосити на відмінності між поняттями, що позначаються словосполученнями *поведінкова інтервенція* та *поведінкове втручання*, однак за відсутності такої необхідності слід віддати перевагу еквіваленту, який більшою

мірою розкриває зміст термінологічної одиниці *поведінкове втручання*.

Таким чином, у виборі варіанту перекладу необхідно прагнути до створення точних, максимально прозорих термінів, що виключають виникнення множинних відповідностей у мові перекладу.

Розглянемо кілька прикладів, які ілюструють переклад англійської психологічної термінології за допомогою адаптивного транскодування та використання лексичного еквіваленту.

Так, термін *сугестія* був створений за допомогою транскрибування англійського слова *suggestion* із подальшою його адаптацією до морфологічної системи української мови. Цей термін означає те саме поняття, що і лексичний еквівалент *навіювання*, однак має дещо інші конотації.

Функціонування терміна *сугестія* у психологічному контексті зумовило деякі зміни в його значенні. Нині слово *сугестія*, на відміну від загальноновживаного *навіювання*, сприймається як елемент термінологічної системи мови. Це показує, що запозичення слова *сугестія* виправдане необхідністю створення термінологічної одиниці, яка відрізняється за своїм значенням від синонімічного загальноновживаного слова. Збереження латинського кореня у складі слова *сугестія* (лат. *suggestio*) дозволяє підкреслити його зв'язок із науковою сферою діяльності.

Ще одним прикладом успішного запозичення за допомогою адаптивного транскодування є термін *когніція* (*cognition*), котрий також зберігає зв'язок із латинським *cognoscere* (дізнаватися, пізнавати), проте в українській мові існує синонімічний лексичний еквівалент *пізнання*.

Термін *пізнання* передбачає свідому діяльність, спрямовану на отримання й обробку знань,

Варіанти перекладу терміна *cognition* з англійської мови українською

Оригінал	Варіант перекладу
Although we think about affect as being different from <i>cognition</i> , they are united in intellectual functioning [24, с. 369].	Хоча ми розглядаємо емоції як щось відмінне від <i>когніції</i> , у процесі мислення вони виступають як єдине ціле.
We have little evidence about how the brain functions in <i>cognition</i> [25].	У нас недостатньо інформації про роботу мозку людини в ході його <i>пізнавальної діяльності</i> .
We should expect that human language will be interestingly related to human <i>cognition</i> [23, с. 532].	Ймовірно, буде цікаво простежити зв'язок між мовою та <i>когніцією</i> людини.
There are several ways in which cognitive neuroscientists explore human <i>cognition</i> [21, с. 146].	У нейробіології існує кілька способів вивчення <i>когнітивних процесів</i> .

тоді як термін *когніція* позначає як свідомі, так і неусвідомлювані процеси отримання, обробки, зберігання і використання знань [12, с. 223]. Термінологічна одиниця *когніція*, крім сприйняття, включає пам'ять і навчання. Використання терміна *когніція* означає, що ці процеси будуть розглядатися з позиції когнітивістики (когнітивної науки), яка постулює існування ментальних репрезентацій структур знання, розглядає когнітивні процеси, що відволікають від емоційних чинників [12, с. 228]. Слово *пізнання* також у певному контексті може сприйматися як елемент термінологічної системи психологічної науки, проте його роль у цій системі не так чітко визначена, як у слова *когніція*.

Різні варіанти перекладу терміна *cognition* з англійської мови українською відображено в таблиці 1.

Вибір того чи іншого варіанту перекладу слова *cognition* залежить від контексту джерела. У тих випадках, коли звуження значення терміна *cognition* не призводить до істотної зміни змісту оригіналу, словосполучення *пізнавальна діяльність* і *когнітивні процеси* можуть використовуватися як контекстуальні еквіваленти. Якщо збереження всього обсягу значення терміна *cognition* має принципове значення, то у перекладі слід віддати перевагу терміну *когніція*.

Висновки і пропозиції. Отже, переклад психологічної термінології вважається одним із найскладніших у практиці перекладу. У процесі перекладу англійських психологічних термінів нерідко виникають труднощі, зумовлені характером лексичного запозичення, можливістю множення синонімічних термінів, підбором найбільш вдалого лексичного еквівалента тощо.

Найчастіше для перекладу англійських термінів використовуються транскрибування, транслітерація й адаптивне транс кодування. Терміни, які не мають стійких перекладацьких відповідностей, замінюються в перекладі лексичними одиницями, що мають схожу внутрішню форму, але позначають інші поняття. У подібних ситуаціях для більш повного уявлення про зміст англійського терміна необхідно провести зіставлення позначених ним понять з аналогічними поняттями, які входять до терміносистеми мови перекладу.

З метою успішного подолання труднощів, що виникають на етапі перекладу, необхідно дотримуватися стратегії, яка поєднує аналіз дефініції терміна та вивчення контекстуальних умов його функціонування в англійському психологічному дискурсі.

Перспектива нашого подальшого дослідження полягає в дослідженні найбільш поширених та ефективних способів перекладу термінології в інших галузях.

Список літератури:

1. Андрієвська В. Проблеми порівняльного аналізу сучасних систем психологічної термінології. *Вісник Державного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 402. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/54585> (дата звернення: 01.03.2021).
2. Анісімова А.Г. Методологія перекладу англійських термінів гуманітарних та громадсько-політичних наук : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова. Москва, 2010. 51 с.
3. Бархударов Л.С. Мова та переклад. Москва : ЛКИ, 2008. 240 с.
4. Бялик В.Д., Марусик Ю.М. Способи перекладу англійських термінів-аббревіатур у сфері психології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39. Т. 2. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_2/17.pdf (дата звернення: 25.02.2021).
5. Веклинець Л.М. Проблеми унормування сучасної української психологічної термінології. *Українська термінологія і сучасність* : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 1996. С. 61.

6. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ, 2000. 216 с.
7. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручник. Київ, 2004. 128 с.
8. Змановська О.В. Девіантологія. Психологія поведінки, що відхиляється. Москва, 2012. 288 с.
9. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : навчальний посібник. Вінниця, 2018. 656 с.
10. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf> (дата звернення: 25.02.2021).
11. Корсіні Р., Ауербах О. Психологічна енциклопедія. Санкт-Петербург : Пітер, 2006. 1096 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/psycho/psych-enc.htm#_Тoc123408702 (дата звернення: 12.02.2021).
12. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова и др. Москва, 1997. 245 с.
13. Купріянова М.Є. Становлення та функціонування терміносистеми вищої освіти (на матеріалі російської та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Російський університет дружби народів. Москва, 2014. 259 с.
14. Лейчик В.М. Термінознавство. Предмет, методи, структура. Москва, 2009. 256 с.
15. Міщенко Н., Гут Н. Способи перекладу термінології сфери практичної психології та соціальної педагогіки. *Збірник наукових праць студентів та молодих учених*. Умань, 2012. С. 52–26.
16. Панько Т.І. Українське термінознавство : підручник. Львів, 1994. 216 с.
17. Пашун О.В. Перекладацькі трансформації психологічних термінів новогрецької мови українською як механізм досягнення адекватності. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2017. Вип. 34. С. 253–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkuu_2017_34_42 (дата звернення: 10.03.2021).
18. Скороходько Е.Ф. Сучасна англійська термінологія. Київ, 2002. 76 с.
19. Філі К.М., Джоуз Е.А. Подолання відхилень у поведінці у дітей з синдромом Дауна: оцінка і корекція з використанням прикладного аналізу поведінки. *Синдром Дауна. XXI век*. 2010. № 2 (5). С. 26–33. URL: <https://downsideup.org/upload/iblock/e20/document234.pdf> (дата звернення: 23.02.2021).
20. Циткіна Ф.О. Термінологія й переклад. Львів, 2003. 187 с.
21. Eysenck M.W., Keane M. *Cognitive Psychology: A Student's Handbook*. Hove, 2000. 396 p.
22. Feeley K.M., Jones E.A. Addressing challenging behaviour in children with Down syndrome: The use of applied behaviour analysis for assessment and intervention. *Down Syndrome Research and Practice*. 2006. Vol. 11. № 2. P. 64–77. URL: <https://assets.cdn.down-syndrome.org/pubs/a/perspectives-316.pdf> (дата звернення: 18.02.2021).
23. Kapardis A. *Psychology and Law: A Critical Introduction*. Cambridge, 2014. 608 p.
24. Summers D. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow, 2001. 1760 p.
25. Wierzbicka A. Bilingualism and cognition: The perspectives from semantics. *Language and Bilingual Cognition*. Hove / Eds. V. Cook and B. Bassetti. UK, 2010. P. 191–218.

Riabchuk O. V., Razumna K. A. WAYS OF TRANSLATING ENGLISH PSYCHOLOGICAL TERMS INTO UKRAINIAN

This article is devoted to the review of methods of translation of lexical units with terminological meaning that already exist in the modern psychological literature, and their translation into Ukrainian. Due to the rapid development of modern technologies and the intensive scientific exchange the translation of scientific terminology is becoming increasingly relevant. In this context, the problem of high-quality, accurate and adequate translation of terms used in psychology is becoming especially relevant. A distinctive feature of texts of psychological orientation is the large number of terms and various phrases. These translations can cause a number of issues. This is associated with the fact that the meaning of terms is more complex than the meaning of common words, because any term is an element of the terminological system as a unity of lexical units that reflect the result of understanding knowledge in a particular field of human science. Professional translation of psychological literature is considered one of the most difficult. In the process of translating English psychological terms, difficulties often arise due to the nature of lexical borrowing, the possibility of multiplying synonymous terms, the selection of the most successful lexical equivalent, etc. In the modern practice of translating psychological terms from English into Ukrainian, the main way is to use the lexical equivalent. The methods of transcription and transliteration are quite common, and the method of adaptive transcoding is becoming more widely used. In order to successfully overcome the difficulties that arise at the stage of translation, it is necessary to follow a strategy that combines the analysis of the definition of the term and the study of the contextual conditions of its functioning in English psychological discourse.

Key words: translation, term, transliteration, transcription, linguistic context.